

Realizacja kontaktów rodziców z małoletnimi dziećmi orzeczonych w wyroku rozwodowym – wybrane zagadnienia

AGNIESZKA ROGALSKA*

STRESZCZENIE

Niniejsze opracowanie stanowi wprowadzenie do problematyki dotyczącej kontaktów rodziców z dziećmi w sytuacji ich ustalenia wyrokiem rozwodowym. Artykuł charakteryzuje jednocześnie ustawowe pojęcia związane z tematem, a także wyjaśnia korelacje pomiędzy kontaktami a władzą rodzicielską. Rozważania, oprócz bazowego skupienia się wokół regulacji ustawowych, dotyczą również aspektów faktycznego funkcjonowania realizacji kontaktów (we wskazanym zakresie) w rzeczywistości, w tym w wybranych regulacjach międzynarodowych i sporach rozpoznanych przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka.

Słowa kluczowe: kontakty, małoletni, osobista styczność, władza rodzicielska

I. WSTĘP

Począwszy od lat 80. ubiegłego wieku do połowy drugiej dekady XXI w. liczba rozwodów w Polsce wzrosła o ponad połowę (z 39 833 rozwodów w roku 1980 do 63 497 w roku 2016¹). Zgodnie z rocznikiem statystycznym GUS z października 2017 r. liczba dzieci pozostających z małżeństw rozwiedzionych w 2016 r. wynosiła

* Mgr Agnieszka Rogalska – doktorantka w Katedrze Prawa Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uczelni Łazarskiego w Warszawie; prawnik w Kosmala, Brygola Kancelaria Radców Prawnych sp. p. w Warszawie; ORCID 0000-0003-3184-7688.

¹ Zob. *Rocznik demograficzny 2017*, D. Rozkrut (red. Główny), Zakład Wydawnictw Statystycznych 2017, s. 238, tabl. 31 (61). Rozwody.

54 706, przy czym najliczniejsze grupy wiekowe to 3-6² lat oraz 7-15 lat³. Jest to okres kreowania postaw⁴ i rozwoju społeczno⁵-intelektualnego⁶ małych dzieci, co dzieje się na podstawie obserwacji relacji bliskich im osób czy też zachowania każdego z nich z osobna w różnych sytuacjach życiowych. Okres szkolno-przed-szkolny rzutuje na dorosłość małych dzieci, a doświadczenia gromadzone przez nich w tym czasie często stają się (nieświadomie) powielanym wzorcem zachowania⁷. Nie ma tu znaczenia, czy jest on obiektywnie uznany za zgodny z normami społecznymi, i dlatego niezbędne jest posiadanie przez nich zrównoważonego kontaktu zarówno z ojcem, jak i z matką⁸. Kontakt ten powinien być przy tym znormalizowany, pozbawiony negatywnej implikacji drugiego z rodziców, jak też stawiania dziecka w sytuacjach wywołujących u małych dzieci poczucie konfliktu lojalnościowego. W wieku 3-15 lat małe dzieci nabywają m.in. takie umiejętności, jak odróżnianie dobra od zła, interpretacja zachowań i określanie ich jako społecznie poprawnych lub nagannych⁹, co pozwala im na odnalezienie się w życiu dorosłym, jako osób dostosowanych społecznie¹⁰. Zrównoważony kontakt dziecka z rodzicami w tym okresie sprawia, że małe dzieci obserwuje prawidłowe zachowania międzyludzkie, sposób porozumiewania się, wypracowywania konsensusów i wzajemnego szacunku¹¹. W sytuacji, gdy rodzice z jakichkolwiek przyczyn nie są w stanie realizować kontaktów z dziećmi w sposób umożliwiający im taką obserwację, bezwzględnie wyrządzają im krzywdę¹², powodując u nich utrwalenie zachowań uniemożliwia-

² Zob. A. Janeczek-Romanowska, *Rozwój społeczny przedszkolaka*, dla www.dziecirosna.pl.

³ Zob. *Rocznik demograficzny 2017...*, s. 251, tabl. 46 (76). Dzieci pozostające z małżeństw rozwiedzionych w 2016 r. według wieku oraz województw.

⁴ E. McGinnis, A. Goldstein, *Skillstreaming in Early Childhood: Teaching Prosocial Skills to the Preschool and Kindergarten Child*, 2003, s. 19.

⁵ Zob. Barry J. Wadsworth, *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka*, Warszawa 1998, s. 36.

⁶ Teoria Stadia rozwoju człowieka według J. Piageta.

⁷ Zob. K. Schier, *Dorośli dzieci: Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2018, s. 198.

⁸ Por. G. Tylec, *Zadośćuczynienie za naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej. Uwagi na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz orzecznictwa sądów polskich*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 3, s. 7-22.

⁹ Zob. M. Szpringer, *Profilaktyka społeczna. Rodzina, szkoła, środowisko lokalne*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004, s. 55.

¹⁰ Zob. S. Kita, *Profilaktyka niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży w wieku szkolnym*, „Prace Naukowe AJD” 2009, „Pedagogika” 18, s. 288.

¹¹ Zob. M. Radochoński, *Osobowość antyspołeczna*, Rzeszów 2009, s. 59-61.

¹² Zob. A. Szczepaniak, *Zaburzenie więzi jako efekt wczesnodziecięcego krzywdzenia dziecka*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, nr 15, s. 74.

jących lub utrudniających im budowanie prawidłowych relacji z innymi¹³ i *de facto* osiągnięcie satysfakcji i samorealizacji emocjonalnej¹⁴.

Kontakty rodziców z dziećmi należy odróżnić od sprawowania władzy rodzicielskiej¹⁵. Pod pierwszym pojęciem należy rozumieć osobistą styczność rodzica z potomstwem pozwalającą na budowanie i rozwijanie więzi emocjonalnej, społecznej i rodzinnej. Władza rodzicielska natomiast jest to zarówno obowiązek, jak i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad dzieckiem oraz jego majątkiem, a także do wychowywania go z uwzględnieniem jego praw i godności. W literaturze przedmiotu wyrażany jest pogląd, że prawo do kontaktu jest prawem osobistym, a jednocześnie środkiem wychowawczym oddziałującym na dziecko i mającym znać przysługującą władzy rodzicielskiej¹⁶ (nie stanowi elementu władzy rodzicielskiej, lecz umożliwia jej prawidłowe wykonanie¹⁷). Pozbawienie rodzica władzy rodzicielskiej nie jest tożsame z pozbawieniem go uprawnienia do odbywania kontaktów z dzieckiem¹⁸. Przepisy ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹⁹ (dalej: k.r.o.) regulujące kontakty nie mają zastosowania do relacji pomiędzy rodzicami a pełnoletnimi dziećmi²⁰. Sposób odbywania kontaktów z dzieckiem może zostać również ustalony wobec rodzica, który posiada pełnię władzy rodzicielskiej. Będzie się to odnosiło np. do sytuacji, gdy rodzic, przy którym dziecko ma ustalone miejsce zamieszkania, uzyska orzeczenie ustalające zakres i sposób realizacji kontaktów drugiego rodzica z dzieckiem²¹.

II. ISTOTA KONTAKTÓW Z DZIECKIEM

Art. 113 § 2 k.r.o. jednoznacznie definiuje pojęcie „kontakty z dzieckiem” oraz zakres tego pojęcia. Ustawodawca zdecydował się w tym przepisie na wskazanie form odbywania kontaktów, umieszczając w nim katalog otwarty form aktywności na linii rodzic – dziecko, który umożliwia odpowiednie do sytuacji, elastyczne

¹³ Zob. K. Zajączkowski, *Dzieci niedostosowane społecznie w szkole*, „Nowa Szkoła” 1998, nr 7, s. 21-24.

¹⁴ Zob. A. Barczykowska, *(Nie)obecni – o roli rodziców w procesie resocjalizacji*, „Studia Edukacyjne” 2015, nr 35, s. 276.

¹⁵ Odmienne: T. Sokołowski, *Charakter prawny osobistej styczności rodziców z dzieckiem*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000, z. 2, s. 286.

¹⁶ Zob. K. Krupa-Lipińska, *Naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej poprzez utrudnianie kontaktów z dzieckiem*, *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, WPiA UMK w Toruniu, Toruń 2016, s. 7; por. postanowienie Sądu Okręgowego (dalej: SO) w Piotrkowie Trybunalskim z 23.10.2014 r., II Ca 594/14, Lex nr 1852951.

¹⁷ Zob. A. Sylwestrzak, *Skutki prawne separacji małżonków*, Wolters Kluwer Polska 2007, s. 130.

¹⁸ Zob. A. Partyk, *Osobista styczność rodziców z dzieckiem a władza rodzicielska*, Lex/el. 2014.

¹⁹ Dz. U. z 2008 r. Nr 220, poz. 1431; obecnie Dz. U. z 2019 r. poz. 2086, ze zm.

²⁰ Zob. uchwała SN z 17.05.2018 r., III CZP 11/18, Lex nr 2490605.

²¹ Zob. J. Pawliczak, *Orzekanie w wyroku rozwodowym o kontaktach z dzieckiem*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 10, s. 43-55.

regulowanie tych szczególnych relacji. Fakt zastosowania w tym przepisie zwrotu „w szczególności” wskazuje, że przepis zawiera jedynie przykładowe formy realizacji kontaktów, co powoduje, że strony mogą dowolnie określać i wybierać formy realizacji kontaktów, o ile ma to na celu zabezpieczenie dobra dziecka, a strony wspólnie przystaną na wskazany przez siebie sposób ich realizacji. Kontakty rodzica z dzieckiem są atrybutem niezależnym od władzy rodzicielskiej²². I tak, rodzic ma prawo i obowiązek kontaktów z dzieckiem²³, w szczególności przez przebywanie z nim (odwiedziny, spotkania, zabieranie dziecka poza miejsce jego stałego pobytu) oraz bezpośrednie porozumiewanie się, w tym m.in. za pomocą środków komunikacji elektronicznej.

Wskazać należy, że omawiana regulacja nie odnosi się jedynie do relatywnie krótkich okresów czasu w ramach jednej doby (czyli np. czwartkowe popołudnia od 16.00 do 18.00), ale również do dłuższych okresów (ferie, wakacje, tzw. długie weekendy). Dodatkowo należy wskazać, że pod pojęciem przebywania z dzieckiem rozumie się każdą formę osobistej styczności, we wszelkich okolicznościach czy miejscach (w tym uprawnienie do kontaktu poza miejscem stałego pobytu dziecka²⁴), pod warunkiem, iż nie jest to ograniczone w orzeczeniu ustalającym zakres wykonywania kontaktów. Sąd może bowiem z uwagi na dobro dziecka nakazać odbywanie kontaktów w określonych miejscach przy udziale wskazanych osób w celu zapewnienia prawidłowego przebiegu tych kontaktów. Uprawnienie i obowiązek do odbywania kontaktów z dzieckiem trwa ponadto od momentu jego urodzenia, nie zaś od momentu, w którym wydano ustalające to orzeczenie. Orzeczenie pełni natomiast dwojaką funkcję – wyjaśnia zasady odbywania kontaktów oraz służy dyscyplinowaniu rodziców do wykonywania kontaktów (zgodnie z art. 598¹⁵ ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego²⁵; dalej: k.p.c.). W przypadku braku wykonywania obowiązku kontaktu lub jego wadliwego wykonywania (w tym również niedających się przezwyciężyć przeszkód w ich ustaleniu lub odbywaniu po stronie rodziców²⁶) sąd może zagrozić nakazaniem zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej. Dotyczy to sytuacji, w których doszło do faktycznego naruszenia prawa do kontaktu z dzieckiem, nie zaś sytuacji prognozowania problemów prawidłowego realizowania kontaktów²⁷.

²² Zob. J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne*, Wolters Kluwer Polska 2016, s. 308.

²³ Zob. P. Gluza, Z. Kołakowska-Halbersztadt, M. Tański, *Dziecko w rozstaniu rodziców*, LexisNexis 2013, Lex/el. 2013.

²⁴ Uchwała SN z 26.09.1983 r., CZP 46/83, OSNC 1984/4, poz. 4.

²⁵ Dz. U. z 2019 r. poz. 1460, ze zm.

²⁶ Zob. E. Płonka, *Upewnienie rodziców do osobistej styczności z dzieckiem*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1981, nr 582, s. 35.

²⁷ *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. M. Manowska, Wolters Kluwer Polska 2015, s. 1107.

Odnośnie do sposobu realizacji kontaktów ustawodawca dopuszcza możliwość odbywania kontaktów w postaci okoliczności faktycznych – osobistej styczności pomiędzy zainteresowanymi (odwiedziny, spotkania, zabieranie dziecka poza miejsce jego stałego pobytu²⁸), a także w sposób, gdy kontakty są realizowane „na odległość”²⁹, tj. przez utrzymywanie korespondencji i korzystanie z innych środków, w tym za pomocą środków komunikacji elektronicznej. Trzeba stwierdzić, że ustawodawca wyszedł tu niejako naprzeciw zmieniającemu się światu oraz stylowi życia i umożliwił tym samym realizowanie tych szczególnych relacji przy użyciu nowych technologii dostępnych choćby za pośrednictwem łączы internetowych³⁰. Wydaje się to być bardzo dobre rozwiązanie – nawet jeżeli styczność rodzica z dzieckiem będzie tylko „wirtualna”, to należy uznać, że zawsze jest ona czymś uzasadniona³¹ – np. migracją zarobkową mającą na celu poprawę sytuacji ekonomicznej rodzica, a co za tym idzie i dziecka. Styczność ta nastąpi, a więzi emocjonalne i rodzinne zostaną utrzymane³². W przeciwnym razie ustawodawca przewidział prawne możliwości wymuszenia odbywania kontaktów.

Podsumowując – po analizie art. 113 k.r.o. należy uznać, iż kontakty rodzica z dzieckiem winny przede wszystkim posiadać cechę osobistej styczności, jednakże ustawodawca dopuszcza, idąc z duchem czasu, również inne formy komunikowania się zainteresowanych, byle tylko utrzymali oni ze sobą kontakt³³.

III. UPRAWNIONY I ZOBOWIĄZANY

Pojęcia „uprawniony” i „zobowiązany” odnoszą się zarówno do rodzica, jak i dziecka, z którym kontakt ma być wykonany. Mamy zatem do czynienia z dwojakimi sytuacjami – gdy rodzic nie realizuje kontaktów z dzieckiem (zobowiązanym będzie ten pierwszy, drugi – uprawnionym), ale także z sytuacją, kiedy dziecko nie będzie chciało odbywać kontaktów z rodzicem (sytuacja odwrotna).

²⁸ Zob. G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, art. 113 uwaga 4, <https://sip.lex.pl>.

²⁹ Zob. J. Ignaczewski, *Komentarz do spraw o kontakty z dzieckiem*, LexisNexis 2011, rozdział I.5.1., <https://sip.lex.pl>.

³⁰ Podobnie: M. Grudzińska, *Kontakty z dzieckiem: sądowe ustalenie, orzecznictwo, wzory*, C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 20.

³¹ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. III, T. Sokołowski (red.), art. 113, uwaga 13 i 14, <https://sip.lex.pl>.

³² Zob. A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1975, s. 226.

³³ *Wybrane prawne, kryminologiczne i medyczne aspekty wykluczenia społecznego*, E.M. Guzik-Makaruk (red.), Temida 2, Białystok 2016, s. 87.

IV. PRAWO DO OSOBISTEJ STYCZNOŚCI Z DZIECKIEM (KONTAKTY Z DZIECKIEM) A WŁADZA RODZICIELSKA

Przed nowelizacją 6 listopada 2008 r. przepisów k.r.o. dotyczących m.in. kwestii kontaktów z dzieckiem linia orzecznicza sądów w przeważającej części wskazywała pogląd, że prawo do osobistej styczności z dzieckiem nie wchodzi w zakres władzy rodzicielskiej³⁴. Natomiast literatura przedmiotu nie była w tym zakresie tak spójna. Przykładowo można wskazać stanowisko reprezentowane przez T. Sokołowskiego, który stwierdził, że wyłączenie kontaktów rodziców z dzieckiem spoza zakresu władzy rodzicielskiej nie jest uzasadnione m.in. z punktu widzenia wychowawczego. Wskazał on również, że prawo do kontaktów osobistych rodziców z dzieckiem może istnieć samodzielnie zarówno przed ustaniem władzy rodzicielskiej, jak i po nim, natomiast jako odrębne prawo nie będzie funkcjonować w czasie jej trwania³⁵. Jednocześnie J. Ignatowicz stał na stanowisku, że osobista styczność rodziców z dzieckiem jest prawem osobistym istniejącym niezależnie od władzy rodzicielskiej (tj. niezależnie od posiadania przez rodzica lub utraty władzy rodzicielskiej nad dzieckiem). Styczność osobista – zgodnie z przepisami ustawy – w wyjątkowych sytuacjach może zaś zostać zakazana lub ograniczona³⁶. Doktryna – jak wynika z powyższego – przed wspomnianą nowelizacją była podzielona i pojawiały się odmienne stanowiska w tak istotnej kwestii, jaką jest władza rodzicielska i prawo do kontaktów osobistych³⁷. Należy opowiedzieć się za stanowiskiem wskazującym na oddzielenie kwestii władzy rodzicielskiej od kwestii kontaktów rodziców z dzieckiem. Pogląd ten jest słuszny i uzasadnienie odnajduje w tym, że aby pozbawić rodzica osobistej styczności z dzieckiem, niezbędne jest uzyskanie orzeczenia sądu wydanego w tym właśnie zakresie. Samo więc pozbawienie rodzica władzy rodzicielskiej nie pociąga za sobą utraty kontaktów z dzieckiem. W każdym z wymienionych przypadków niezbędne jest wydanie dwóch osobnych orzeczeń sądu. Potwierdza to dodatkowo pogląd o konieczności oddzielenia władzy rodzicielskiej od prawa do kontaktu z dzieckiem.

Ustawodawca, dokonując nowelizacji przepisów k.r.o., uregulował oddzielnie problematykę sprawowania władzy rodzicielskiej i kwestię kontaktów rodziców z dzieckiem. Jest to potwierdzeniem tezy o zdecydowanym oddzieleniu prawa

³⁴ Zob. wyrok SN z 8.09.2004 r., IV CK 615/03, Lex nr 122840; postanowienie SN z 7.11. 2000 r., I CKN 1115/2000, Lex nr 45007; A. Partyk, *Osobista styczność rodziców...*, Lex 2014.

³⁵ Zob. T. Sokołowski, *Charakter prawny osobistej styczności...*, s. 291.

³⁶ Zob. J. Ignatowicz [w:] *System Prawa Rodzinnego i Opiekuńczego*, J.S. Piąkowski (red.), Ossolineum 1985, s. 786.

³⁷ Zob. uchwała SN z 8.03.1006 r., III CZP 98/05, OSNC 2006/10, s. 158; A. Partyk, *Kontakty z małoletnim a ograniczenie władzy rodzicielskiej. Glosa do uchwały SN z dnia 28 listopada 2012 r., III CZP 74/12*, Lex/el. 2014.

do kontaktów od władzy rodzicielskiej³⁸. Jak wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z 28.11.2012 r.³⁹, „(...) nie ma obecnie podstaw do konstruowania zapatrywania wyrażanego uprzednio w doktrynie (...), że w czasie trwania władzy rodzicielskiej nie występuje odrębne od niej prawo do kontaktów osobistych. Orzeczenie o sposobie utrzymywania przez osoby uprawnione, na podstawie art. 113¹ § 1, a także na podstawie art. 113⁶ k.r.o. kontaktów z dzieckiem, nie jest więc orzeczeniem w przedmiocie władzy rodzicielskiej”⁴⁰.

V. USTALENIE SPOSOBU REALIZACJI KONTAKTÓW Z DZIECKIEM

Rodzic ma prawo zażądać ustalenia sposobu realizacji kontaktów z dzieckiem nie tylko w wyroku rozwodowym, który rozstrzyga o sposobie ich realizacji „na przyszłość”. Może także wystąpić – w zależności od sytuacji faktycznej – o uregulowanie sposobu realizowania kontaktów rodzica z dzieckiem w toku procesu rozwodowego. Jest to realizowane w ramach postępowania zabezpieczającego przez żądanie ustalenia sposobu realizacji kontaktów rodzica z dzieckiem na czas trwania procesu o rozwód⁴¹. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, iż sąd rozwodowy w toku procesu o rozwiązanie małżeństwa – w przypadku posiadania przez strony procesu wspólnych małoletnich dzieci – staje się sądem opiekuńczym i na podstawie art. 58 § 1 k.r.o. orzeka obligatoryjnie, m.in. o władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi, a także o kontaktach rodziców z dziećmi.

Żądanie uregulowania kontaktów rodzica z dzieckiem może zostać ustalone również m.in. w sprawie o separację czy unieważnienie małżeństwa bądź w postępowaniu nieprocesowym, niezwiązanym z rozwodem czy też z innymi relacjami rodziców względem siebie nawzajem⁴². Ustalenie kontaktów może zostać wtedy uregulowane w trybie przewidzianym dla postępowań nieprocesowych, w tym m.in. chociażby w postępowaniu dotyczącym rozpoznania samoistnego wniosku o ustalenie, ograniczenie lub zakazanie kontaktów z dzieckiem bądź zmiany rozstrzygnięć wskazanych w powyższych sprawach. W ramach innych postępowań nieprocesowych dotyczących stosunków między rodzicami a dziećmi wskazanymi w art. 579 k.p.c. istnieje możliwość unormowania sposobu odbywania kontaktów, jak również uregulowanie wykonywania władzy rodzicielskiej. Sprawy te mogą zostać uregulowane w ramach jednego postępowania sądowego lub też jako

³⁸ Zob. uchwała SN z 23.05.2012 r., III CZP 21/12, OSNC 2012/12.

³⁹ Zob. uchwała SN z 28.11.2012 r., III CZP 74/12, Lex/el. nr 1230051.

⁴⁰ Zob. uchwała SN z 13.08.2013 r., III CZP 21/13, Lex/el. nr 1162878.

⁴¹ Zob. E. Szczepanowska, *Wpływ postępowania o rozwód na inne postępowania*, [w:] *Komentarz do spraw o rozwód*, J. Ignaczewski (red.), Wolters Kluwer 2016, s. 160-168.

⁴² Zob. J. Ignaczewski, 3. *Zagadnienia proceduralne* [w:] H. Ciepla, J. Ignaczewski, J. Skibińska-Adamowicz, *Komentarz do spraw rodzinnych*, LexisNexis 2014.

połączone do wspólnego rozpoznania przez sąd albo z wniosku zainteresowanej osoby. Postanowienia sądu opiekuńczego łączące sprawy między rodzicami a dziećmi do wspólnego rozpoznania są uzasadniane z reguły m.in. zasadą ekonomiki postępowania, koncentracji materiału dowodowego i dobrem małoletniego dziecka. Zasadniczą różnicą jest cel danego postępowania w ujęciu regulacji stosunków prawnych na przestrzeni danego wycinka czasu. Należy tu odróżnić postępowania mające za zadanie uregulować stosunki prawne „na stałe” od rozstrzygnięć tymczasowych (przy czym „na stałe” należy rozumieć do czasu istotnej zmiany sytuacji stron postępowania wpływającej na treść wydanego orzeczenia).

Pamiętać również należy, że postępowanie o ustalenie kontaktów (w tym również postępowanie o zmianę sposobu ich realizacji) może nastąpić zarówno na wniosek osoby uprawnionej bądź zobowiązanej do kontaktów, jak i z urzędu, na podstawie art. 570 w związku z art. 506 k.p.c. Jeżeli jednocześnie sprawa o rozwód bądź separację jest już w toku, ustawodawca wykluczył możliwość wszczęcia odrębnego postępowania o uregulowanie kwestii opiekuńczych związanych z kontaktami czy też władzą rodzicielską (postępowania wszczęte wcześniej ulegają z mocy prawa zawieszeniu). Jak wskazano powyżej, na czas trwania procesu o rozwód lub separację sąd rozwodowy staje się sądem właściwym do rozpoznawania spraw opiekuńczych w powyższym zakresie. Jednocześnie art. 445¹ k.p.c. wskazuje, że w przypadku konieczności uregulowania kontaktów lub sposobu sprawowania władzy rodzicielskiej w toku procesu stosuje się przepisy właściwe dla postępowania zabezpieczającego (art. 730 k.p.c. i n.).

Ustawodawca, poczynawszy od nowelizacji k.r.o. z 2008 r., zadbał o odpowiednie i kompleksowe uregulowanie pozwalające na utrzymanie więzi rodzinnych rodziców z ich dziećmi, zmieniając m.in. treść art. 113 k.r.o. (uprzednio przepis ten stanowił: „§ 1. Jeżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd opiekuńczy zakaże rodzicom pozbawionym władzy rodzicielskiej osobistej styczności z dzieckiem. § 2. W wyjątkowych wypadkach sąd opiekuńczy może ograniczyć osobistą styczność z dzieckiem rodziców, których władza rodzicielska została ograniczona, przez umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej”). Aktualnie przepis ten jednoznacznie określa, że utrzymywanie kontaktów z dzieckiem jest nie tylko uprawnieniem, ale przede wszystkim obowiązkiem rodziców, niezależnie od ich osobistego nastawienia do samego odbywania kontaktów⁴³.

⁴³ Zob. J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016, s. 309.

VI. EGZEKWOWANIE KONTAKTÓW

W przypadku sformułowania przez sąd opiekuńczy orzeczenia w sposób rzetelny i umożliwiający jego realizację na drodze postępowania egzekucyjnego sąd ten, kierując się zasadą zapewnienia wykonania kontaktów, zgodnie z art. 582¹ § 2, może:

- 1) zobowiązać osobę uprawnioną do kontaktu z dzieckiem lub osobę, pod której pieczę dziecko pozostaje, do pokrycia kosztów podróży i pobytu dziecka lub także osoby towarzyszącej dziecku, w tym kosztów powrotu do miejsca stałego pobytu;
- 2) zobowiązać osobę, pod której pieczę dziecko pozostaje, do złożenia na rachunek depozytowy Ministra Finansów odpowiedniej kwoty pieniężnej w celu pokrycia wydatków uprawnionego związanych z wykonywaniem kontaktu na wypadek niewykonania lub niewłaściwego wykonania przez osobę zobowiązaną obowiązków wynikających z postanowienia o kontaktach; nie dotyczy to rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka, rodzin pomocowych, placówek opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych oraz interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych;
- 3) odebrać od osoby uprawnionej do kontaktu z dzieckiem lub osoby, pod której pieczę dziecko pozostaje, przyrzeczenie określonego zachowania.

Ponadto, odwołując się do 582¹ § 3, należy wskazać, że ustawodawca dopuścił również możliwość dyscyplinowania uprawnionych i zobowiązanych do kontaktów⁴⁴ przez umożliwienie sądowi opiekuńczemu zagrożenia wydaniem nakazu zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej w sytuacji powzięcia przez ten sąd uzasadnionej obawy co do naruszenia przyszłych obowiązków strony, które wynikają z orzeczenia regulującego kwestię kontaktów, co zostało szerzej uregulowane w art. 598¹⁵ k.p.c.

Zgodnie z przytoczonym przepisem, w sytuacji gdy wina za brak realizacji lub nieprawidłową realizację kontaktu leży po stronie rodzica, sąd może zagrozić nałożeniem sankcji pieniężnej za naruszenie obowiązków w przedmiocie kontaktów z dzieckiem⁴⁵. Sankcja ta może zostać nałożona zarówno na stronę zobowiązaną do przygotowania i wydania dziecka w celu zrealizowania kontaktu, jak i na stronę zobowiązaną do jego odbycia⁴⁶.

W przypadku wydania orzeczenia przez sąd opiekuńczy oraz jednoczesnego ignorowania go przez osobę obowiązowaną do jego poszanowania sąd nakazuje

⁴⁴ Zob. H. Ciepla, Komentarz do art. 113, [w:] H. Ciepla, *Nowelizacje kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z komentarzem*, LexisNexis 2010.

⁴⁵ M. Brulińska i in., *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012, s. 112.

⁴⁶ Zob. Z. Woźniak, *Inne wypadki zabezpieczenia*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, J. Gołaczyński (red.), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012, s. 112.

zapłatę oznaczonej sumy pieniężnej zobowiązanemu (zastosowanie dolegliwości finansowej⁴⁷). Co ważne, wydane przez sąd postanowienie, zagrażające zapłatą określonej sumy pieniężnej za niewykonanie lub nieprawidłowe wykonanie kontaktów, nie określa sumy pieniężnej za wszelkie nieodbyte czy wadliwie odbyte kontakty, lecz określa sumę pieniężną za każdy z takich kontaktów⁴⁸. Prawomocne postanowienie sądu w tym zakresie jest tytułem wykonawczym bez potrzeby nadawania mu klauzuli wykonalności. W sytuacji, w której dojdzie do umorzenia postępowania dotyczącego kontaktów z dzieckiem, postanowienie o zagrożeniu wydania nakazu zapłaty określonej sumy może być podstawą do orzeczenia nakazu zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej bez potrzeby ponownego wszczynania postępowania o zagrożenie. Warunkiem jest tożsamość osoby co do której wydano zagrożenie⁴⁹.

W sytuacji, gdy dziecko nie chce odbyć kontaktu z danym rodzicem, to wtedy drugi rodzic powinien je do niego przekonywać i podejmować wszelkie dostępne mu działania w celu przewyciężenia niechęci dziecka⁵⁰. Rodzice powinni te kontakty stopniowo modyfikować tak, aby zapewnić finalnie ich prawidłową realizację⁵¹ i aby została wypełniona dyspozycja przepisów k.r.o. regulujących powyższą kwestię. Jednocześnie należy pamiętać o dwóch kwestiach: 1) kontakty rodzica z dzieckiem to zarówno prawo, jak i obowiązek obu stron; 2) osobista styczna może zostać ograniczona jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach (tj. gdy kontakt z rodzicem wywiera negatywny wpływ na dziecko i narusza jego dobro bądź mu zagraża)⁵². Osobista styczna natomiast wynika z więzi rodzinnych, a sam fakt pozbawienia rodzica władzy rodzicielskiej nie niweczy faktu bycia rodziną oraz płynących z tego tytułu praw i obowiązków, w tym dotyczących kontaktów na polu rodzic – dziecko.

Słuszną praktyką wydaje się kierowanie rodziny każdorazowo przed wydaniem orzeczenia regulującego kontakty rodziców z dziećmi na badania do Opiniodawczych Zespołów Specjalistów Sądowych lub zlecenie przeprowadzenia odpowiednich wywiadów powołanym do tego służbom czy instytucjom⁵³.

⁴⁷ Zob. A. Zieliński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, A. Zieliński (red.), wyd. 6, C.H. Beck Warszawa 2012, s. 1020.

⁴⁸ Zob. postanowienie SO w Toruniu z 10.08.2012 r., VIII Cz 392/12, Lex nr 1714407; postanowienie SO w Gliwicach z 5.04.2017 r., III Ca 1377/16, Lex nr 2318173; uchwała SN z 22.05.2013 r., III CZP 25/13, OSNC 2013, nr 12, s. 140.

⁴⁹ Zob. *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 367-729*, A. Marciniak, K. Piasecki (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 884-886.

⁵⁰ Zob. postanowienie SR dla m.st. Warszawy w Warszawie z 9.06.2016 r., VI Nsm 50/16, <https://www.saos.org.pl/judgments/231657> (dostęp z 21.03.2019 r.).

⁵¹ Por. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, J. Wierciński (red.), LexisNexis 2014, <https://sip.lex.pl>.

⁵² Zob. postanowienie SN z 7.11.2000 r., I CKN 1115/2000, Lex nr 45007.

⁵³ Zob. wyrok SN z 13.12.2013 r., SNO 35/13, Lex nr 1409019.

VII. WYBRANE REGULACJE MIĘDZYNARODOWE KONTAKTÓW RODZICÓW I DZIECI

Posiadanie styczności rodziców z dziećmi, zwłaszcza po formalnym ustaniu małżeństwa rodziców, jest niezwykle często wartością podkreślaną na arenie międzynarodowej, zarówno jako dobro osobiste dziecka, jak i uprawnienie rodzica⁵⁴. Główna argumentacja opowiadająca się za koniecznością zapewnienia realizacji kontaktów rodziców z dziećmi skupia się na możliwości identyfikacji osobistej dziecka przez pryzmat więzów rodzinnych i osadzenia w danej jednostce społecznej. Wszystko pod warunkiem, iż nie godzi to w słuszny interes i dobro małoletniego.

Sytuacja, gdy uprawniony i zobowiązany posiadają odmienne miejsce zamieszkania lub stałego pobytu (odmienne kraje), nie może negatywnie wpływać na utrzymywanie więzi rodzinnych, czy też stanowić negatywnego czynnika determinowania kontaktów. Nieważne bowiem, gdzie znajduje się strona zobowiązana i uprawniona do kontaktu, istotne jest prawne zabezpieczenie realizacji kontaktów i wspomaganie utrzymania więzi rodzinnych, przez które identyfikuje się dziecko. W tym miejscu należy wskazać, że prawem właściwym w zakresie orzekania o sposobie realizacji kontaktów między rodzicem a dzieckiem jest prawo ojczyście dziecka: „Konsekwencją uznania, że art. 109 k.r.o. stanowi podstawę dochodzenia omawianych roszczeń [o uregulowanie kontaktów między rodziną a dzieckiem przebywającym pod opieką prawną za granicą], jest stwierdzenie, iż należą one do spraw między rodzicami a dziećmi i jako takie podlegają zgodnie z art. 19 p.p.m. [ustawy z 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe] prawu ojczystemu dziecka, w tym przypadku prawu polskiemu”⁵⁵.

Istotnym aktem prawnym dotyczącym ustalania i realizacji kontaktów dziecka z rodzicem w sprawach z elementem transgranicznym jest Konwencja o prawach dziecka⁵⁶, która określa, że dziecko nie może zostać oddzielone od rodziców wbrew ich woli z poszanowaniem najlepiej pojętych interesów dziecka, a styczność osobista rodzica i dziecka ma być realizowana niezależnie od tego, czy zainteresowani przebywają w obrębie jednego państwa⁵⁷. Mimo że w pierwszym odczuciu naruszenie osobistej styczności może budzić wątpliwość, czy dziecko po odbyciu kontaktu powróci pod opiekę rodzica sprawującego władzę rodzicielską, to w przeważającej części należy wskazać, że art. 10 ust. 2 Konwencji wskazuje wiele możliwości zabezpieczenia i poczynienia gwarancji powrotu dziecka do kraju ojczystego

⁵⁴ Zob. E. Holewińska-Łapinska, *Orzeczenie zakazu kontaktów z dzieckiem*, Warszawa 2018, s. 5.

⁵⁵ D. Puciłowska, *Ustalenie kontaktów krewnych z dzieckiem polskim przebywającym pod opieką prawną za granicą – prawo właściwe, jurysdykcja i wykonanie orzeczenia*, „Palestra” 2008, 3-4, s. 21-27.

⁵⁶ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526, art. 9.

⁵⁷ Zob. *ibidem*, art. 10 ust. 2.

po zakończeniu kontaktów. W tym miejscu należy jednak wskazać, że zastosowanie będzie tu miał również art. 582¹ k.p.c., który w § 2 i 3 wskazuje na uprawnienia sądu opiekuńczego w zakresie zapewnienia prawidłowego zrealizowania kontaktu.

Natomiast europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁵⁸ dopuszcza ingerencję w regulacje dotyczące życia rodzinnego, wskazując na konieczność jego ochrony. Należy zwrócić uwagę na stanowisko doktryny, która mówi, że zapisy w tej konwencji – powołujące się na interes dziecka – odnoszą się zarówno do ograniczenia styczności z dzieckiem, jak i do całkowitego wykluczenia kontaktu w uzasadnionych przypadkach. Artykuł 8 ust. 2 EKPC jasno wskazuje, że „(...) niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa” [przyp. red. – prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego] „z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”⁵⁹. Jasno zostały zatem wskazane przesłanki do wspomnianej ingerencji, czyli przede wszystkim sytuację taką musi dopuszczać ustawa, następnie niewątpliwym celem działania musi być ochrona zdrowia, praw i wolności dziecka oraz osób uprawnionych do kontaktu z nim, a finalnie ma ona posiadać cechę koniecznego środka ochrony⁶⁰.

W kontekście stosowania tego przepisu nie sposób nie przytoczyć skrajnie dyskusyjnego przypadku sprawy skargi *Hendricks przeciwko Holandii*⁶¹. Sprawa ta wzbudziła wiele kontrowersji z uwagi na to, że po pierwsze zarówno przepisy prawa, jak i ich egzekwowanie okazały się bezskuteczne wobec negatywnej postawy matki do kontaktów ojca z dzieckiem, której stały opór uniemożliwił odbywanie ojcu jakichkolwiek kontaktów. Sytuacja ta została zaakceptowana przez holenderski wymiar sprawiedliwości, który wydał w tej sprawie orzeczenie odpowiadające stanowi faktycznego braku realizacji kontaktu przez ojca. Wobec złożenia skargi przez ojca na podstawie przytoczonego art. 8 EKPC Komisja nie doszukała się naruszeń powołanego przepisu, usprawiedliwiając niejako holenderski wymiar sprawiedliwości i wskazując, że urzędnicy podjęli wszelkie możliwe dla nich kroki i działania. Podniosła jednocześnie, że argumentacja skarżącego o przekroczeniu

⁵⁸ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 (dalej: EKPC).

⁵⁹ *Ibidem*, art. 8.

⁶⁰ Zob. T. Justyński, *Prawo do kontaktów z dzieckiem w prawie polskim i obcym*, Lex 2011, s. 75.

⁶¹ E 8427/78, *Hendricks v. Nederland*, DR 29, 5, nr 121; T. Justyński, *Prawo do kontaktów...*, s. 75.

zasady granic swobody sędziowskiej jest niezasadna, a napięta sytuacja pomiędzy rodzicami faktycznie może wywierać dodatkowo negatywne skutki wobec dziecka. Stanowisko to spotkało się z ogólną dezaprobatą, a argumenty podnoszone przeciwko niemu stanowiły głównie o: po pierwsze – braku zgody, aby (nawet stanowczy) opór matki co do kontaktów dziecka z ojcem był wystarczający do ich zaniechania i utrwalenia takiego stanu rzeczy w orzeczeniu rozstrzygającym sprawę, po drugie – nierówne skorelowanie interesów matki i ojca (matka została potraktowana w sposób uprzywilejowany), a po trzecie – postępowanie, w którym zakazano ojcu styczności z dzieckiem, nie zostało przeprowadzone w sposób należyte uwzględniający prawo i interesy ojca dziecka⁶².

Dodatkowo kwestię realizowania kontaktów rozwiedzionego rodzica i dziecka wielokrotnie poruszał Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: ETPC). Stoi on na stanowisku, że prawo do kontaktów z dzieckiem podlega ochronie prawnej jako element życia rodzinnego⁶³, a podstawowym elementem życia rodzinnego dla rodzica i dziecka jest ich wspólne życie. Orzecznictwo ETPC wskazuje przy tym, że w dużej mierze główną przeszkodą w realizacji powyższych zasad jest sama postawa organów państwowych i to ich działanie bądź zaniechanie wywiera bezpośredni wpływ na utrzymywanie relacji dzieci i rodziców po ustaniu małżeństwa⁶⁴.

Na poparcie powyższego można przytoczyć wiele orzeczeń ETPC, w tym m.in. sprawę *P.P. przeciwko Polsce*⁶⁵. Trybunał po rozpoznaniu tej skargi 4.12.2007 r. wydał wyrok wskazujący jednoznacznie, że polskie organy wymiaru sprawiedliwości zawiodły przez opieszale działanie przejawiające się w zbyt późnym podejmowaniu kroków prawnych. Początkowo władze krajowe nakazały matce wydanie córek skarżącemu i podjęły czynności zmierzające do wyegzekwowania powyższego. Po bezskutecznym działaniu organów państwa i upływie 4 lat sąd krajowy zmienił orzeczenie – powołując się na dobro dzieci i pozostawił małoletnie przy matce, argumentując zmianę orzeczenia zmianą okoliczności sprawy (czasu jaki dzieci pozostają z matką zagranicą). Orzeczenie to, choć po części wydaje się słuszne z uwagi na trudności z jego wyegzekwowaniem, zdaniem ETPC zostało w głównej mierze wywołane działaniem polskich organów państwowych, które prowadziły

⁶² Zob. *Der Schutz der Privatsphäre gemäß Art. 8 EMRK. Das Recht auf Achtung des Privat- und Familienlebens, der Wohnung und des Briefverkehrs*, S. Breitenmoser, Basel-Frankfurt am Main 1986, s. 121.

⁶³ Por. art. 8 Konwencji; wyroki ETPC z: 6.09.2018 r. w sprawie 2822/16, Lex nr 2594107 i 7.02.2017 r. w sprawie 28768/12.

⁶⁴ E 8427/78, *Hendricks v. Nederland*, DR 29, 5, nr 121; T. Justyński, *Prawo do kontaktów*, op. cit., s. 75, S. Breitenmoser, *Der Schutz der Privatsphäre gemäß Art. 8 EMRK. Das Recht auf Achtung des Privat- und Familienlebens, der Wohnung und des Briefverkehrs*, Basel-Frankfurt am Main 1986, s. 121.

⁶⁵ Wyrok ETPC z 8.01.2008 r., w sprawie nr 8677/03, por. <https://etpcz.ms.gov.pl>.

postępowanie w sposób opieszale i z opóźnieniami, przyczyniając się tym do powstania niekorzystnego dla skarżącego upływu czasu.

Podobna sytuacja miała miejsce w sprawie *Stochlak przeciwko Polsce*⁶⁶, w której zastosowanie miały przepisy Konwencji haskiej⁶⁷, przy czym opieszałość miała miejsce nie tylko na tle realizacji postanowień tej Konwencji, lecz także na etapie postępowania wykonawczego. W tej sprawie matka dopuściła się co prawda uprowadzenia i ukrywania dziecka, ale sposób faktycznego zaangażowania organów państwowych w realizację orzeczeń w sprawie miało niebagatelne znaczenie dla jej skuteczności. Kilkuletni okres działania organów sprowadzał się jedynie do wymiany korespondencji w sprawie. Ponadto, pomimo kilkukrotnego ustalenia miejsca pobytu dziecka, działania były podejmowane z tak daleko idącym opóźnieniem, że w konsekwencji dochodziło do zmiany miejsca ukrywania dziecka i tym samym nie przynosiły zamierzonego skutku. Dopiero działalność agencji detektywistycznej doprowadziła do przekazania ojcu dziecka.

W powyższym wyroku ETPC jednoznacznie podkreślił, co znamienne, że o ile sprawy dotyczące małoletnich są sprawami delikatnymi, o tyle nie może być miejsca na brak poszanowania litery prawa przez ich rodziców i tym samym niezasadne jest stosowanie łagodniejszych sankcji czy też podejmowania łagodniejszych kroków prawnych wobec rodzica naruszającego porządek prawny tylko i wyłącznie z uwagi na fakt, iż jego postawa ma związek z małoletnim lub subiektywnym przekonaniem rodzica o tym, co jest dla dziecka najlepsze. Niezależnie od regulacji prawnej (krajowej czy zagranicznej), jak też jej rangi, powyższe ustalenie ETPC powinno być bezwzględny wyznacznikiem sposobu realizacji i zabezpieczenia słuszných interesów małoletnich zwłaszcza w kontekście poszanowania ich prawa do kreowania własnej osobowości i poczucia tożsamości poprzez budowanie więzi emocjonalnych i rodzinnych w ramach podstawowej komórki społecznej, jaką jest najbliższa rodzina – przede wszystkim rodzice.

VIII. PODSUMOWANIE

Realizacja kontaktów rodziców z małoletnimi dziećmi ustalonych w wyroku rozwodowym jest zagadnieniem szerokim i relatywnie napotykanym wiele przeszkód w faktycznym zapewnieniu ich prawidłowej realizacji pomimo powszechnej digitalizacji i prób dostosowania legislacyjnego do obecnych realiów (czy to z uwagi na zakres i sposób działania urzędów powołanych do regulowania i egzekwowania ich odbywania, czy to z uwagi na sposób zachowania samych zainteresowanych).

⁶⁶ Wyrok ETPC z 22.09.2009 r. w sprawie nr 38273/02, por. <https://etpcz.ms.gov.pl>.

⁶⁷ Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25 października 1980 r., Dz. U. z 1995 Nr 108, poz. 528.

Niemniej jednak przede wszystkim należy pamiętać o tym, że prawo do kontaktu jest jednocześnie obowiązkiem obu stron relacji – zarówno dziecka, jak i rodzica, a w sytuacji, gdy krajowy wymiar sprawiedliwości nie zapewnia należytego poszanowania powyższego, międzynarodowy porządek prawny oraz wymiar sprawiedliwości jasno wskazują sposób zapewnienia ich realizacji i sprawują nadzór nad działalnością krajowych instytucji.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Barczykowska A., *(Nie)obecni – o roli rodziców w procesie resocjalizacji*, „Studia Edukacyjne” 2015, nr 35.
- Breitenmoser S., *Der Schutz der Privatsphäre gemäß Art. 8 EMRK. Das Recht auf Achtung des Privat- und Familienlebens, der Wohnung und des Briefverkehrs*, Basel-Frankfurt am Main 1986.
- Ciepla H., *Komentarz do art. 113 KRO*, [w:] H. Ciepla, *Nowelizacje kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z komentarzem*, LexisNexis 2010.
- Gluz P., Kołakowska-Halbersztadt Z., Tański M., *Dziecko w rozstaniu rodziców*, LexisNexis 2013.
- Grudzińska M., *Kontakty z dzieckiem: sądowe ustalenie, orzecznictwo, wzory*, C.H. Beck, Warszawa 2000.
- Holewińska-Łapinska E., *Orzeczenie zakazu kontaktów z dzieckiem*, Warszawa 2018.
- Ignaczewski J., 3. *Zagadnienia proceduralne*, [w:] Ciepla H., Ignaczewski J., Skibińska-Adamowicz J., *Komentarz do spraw rodzinnych*, LexisNexis 2014.
- Ignaczewski J., *Komentarz do spraw o kontakty z dzieckiem*, LexisNexis 2011, <https://sip.lex.pl>.
- Ignatowicz J., [w:] *System Prawa Rodzinnego i Opiekuńczego*, Piąkowski J.S. (red.), Ossolineum 1985.
- Janeczek-Romanowska A., *Rozwój społeczny przedszkolaka*, www.dziecirosna.pl.
- Jędrejek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany, art. 113 uwaga 4*, <https://sip.lex.pl>.
- Justyński T., *Prawo do kontaktów z dzieckiem w prawie polskim i obcym*, Lex 2011.
- Kita S., *Profilaktyka niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży w wieku szkolnym*, „Prace Naukowe AJD” 2009, „Pedagogika” 18.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Manowska M. (red.), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2015.
- Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, Brulińska M. i in., Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
- Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 367-729*, Marciniak A., Piasecki K. (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Wierciński J. (red.), LexisNexis 2014, <https://sip.lex.pl>.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. III, Sokołowski T. (red.), art. 113, uwaga 13 i 14, <https://sip.lex.pl>.
- Krupa-Lipińska K., *Naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej poprzez utrudnianie kontaktów z dzieckiem, Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, WPiA UMK w Toruniu, Toruń 2016.
- McGinnis E., Goldstein A., *Skillstreaming in Early Childhood: Teaching Prosocial Skills to the Preschool and Kindergarten Child*, 2003.
- Partyk A., *Kontakty z małoletnim a ograniczenie władzy rodzicielskiej. Glosa do uchwały SN z dnia 28 listopada 2012 r., III CZP 74/12*, Lex/el. 2014.
- Partyk A., *Osobista styczność rodziców z dzieckiem a władza rodzicielska*, Lex/el. 2014.
- Pawliczak J., *Orzekanie w wyroku rozwodowym o kontaktach z dzieckiem*, „Przegląd Sądowy” 2017/10.

- Płonka E., *Uprawnienie rodziców do osobistej styczności z dzieckiem*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1981, nr 582.
- Puciłowska D., *Ustalenie kontaktów krewnych z dzieckiem polskim przebywającym pod opieką prawną za granicą – prawo właściwe, jurysdykcja i wykonanie orzeczenia*, „Palestra” 2008, nr 3-4.
- Radochoński M., *Osobowość antyspołeczna*, Rzeszów 2009.
- Rocznik demograficzny 2017*, Rozkrut D. (red. Główny), Zakład Wydawnictw Statystycznych 2017, s. 251, tabl. 46 (76). Dzieci pozostające z małżeństw rozwiedzionych w 2016 r. według wieku oraz województw.
- Rocznik demograficzny 2017* Rozkrut D. (red. Główny), Zakład Wydawnictw Statystycznych 2017, s. 238, tabl. 31 (61). Rozwody.
- Schier K., *Dorosłe dzieci: Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2018.
- Sokołowski T., *Charakter prawny osobistej styczności rodziców z dzieckiem*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000, z. 2.
- Strzebinczyk J., *Prawo rodzinne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016.
- Sylwestrzak A., *Skutki prawne separacji małżonków*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007.
- Szczepaniak A., *Zaburzenie więzi jako efekt wczesnodziecięcego krzywdzenia dziecka*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, nr 15.
- Szczepanowska E., *Wpływ postępowania o rozwód na inne postępowania*, [w:] *Komentarz do spraw o rozwód*, J. Ignaczewski (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Szpringer M., *Profilaktyka społeczna. Rodzina, szkoła, środowisko lokalne*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004.
- Tylec G., *Zadośćuczynienie za naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej. Uwagi na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz orzecznictwa sądów polskich*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 3.
- Wadsworth Barry J., *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka*, Warszawa 1998.
- Wóźniak Z., *Inne wypadki zabezpieczenia*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, Gołaczyński J. (red.), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
- Wybrane prawne, kryminologiczne i medyczne aspekty wykluczenia społecznego*, Guzik-Makaruk E.M. (red.), Temida 2, Białystok 2016.
- Zajączkowski K., *Dzieci niedostosowane społecznie w szkole*, „Nowa Szkoła” 1998, nr 7.
- Zieliński A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Zieliński A. (red.), wyd. 6, C.H. Beck, Warszawa 2012.
- Zieliński A., *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1975.

Akty normatywne

- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.
- Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25 października 1980 r., Dz. U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528.
- Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 2008 r. Nr 220, poz. 1431; obecnie: Dz. U. z 2019 r. poz. 2086, ze zm.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 2019 r. poz. 1460, ze zm.

Orzecznictwo

- Uchwała SN z 26.09.1983 r., CZP 46/83, OSNC 1984, nr 4, poz. 4.
- Uchwała SN z 8.03.2006 r., III CZP 98/05, OSNC 2006, nr 10.
- Uchwała SN z 23.05.2012 r., III CZP 21/12, OSNC 2012, nr 12.

Uchwała SN z 28.11.2012 r., III CZP 74/12, Lex/el. nr 1230051.
Uchwała SN z 22.05.2013 r., III CZP 25/13, OSNC 2013, nr 12.
Uchwała SN z 13.08.2013 r., III CZP 21/13, Lex/el. nr 1162878.
Uchwała SN z 17.05.2018 r., III CZP 11/18, Lex nr 2490605.
Wyrok SN z 8.09.2004 r., IV CK 615/03, Lex nr 122840.
Wyrok SN z 13.12.2013 r., SNO 35/13, Lex nr 1409019.
Postanowienie SN z 7.11. 2000 r., I CKN 1115/00, Lex nr 45007.
Postanowienie SO w Piotrkowie Trybunalskim z 23.10. 2014 r., II Ca 594/14, Lex nr 1852951.
Postanowienie SO w Gliwicach z 5.04.2017 r., III Ca 1377/16, Lex nr 2318173.
Postanowienie SO w Toruniu z 10.08.2012 r., VIII Cz 392/12, Lex nr 1714407.
Postanowienie SR dla m.st. Warszawy z 9.06.2016 r., VI Nsm 50/16, <https://www.saos.org.pl/judgments/231657>.
Wyrok ETPC z 8.01.2008 r. w sprawie nr 8677/03, por. <https://etpcz.ms.gov.pl>.
Wyrok ETPC z 22.09.2009 r. w sprawie nr 38273/02, por. <https://etpcz.ms.gov.pl>.
Wyrok ETPC z 7.02.2017 r. w sprawie 28768/12.
Wyrok ETPC z 6.09.2018 r. w sprawie 2822/16, Lex nr 2594107.
Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 8.03.1982 r. sprawa nr 8427/78, *Hendricks v. Nederland*, DR 29, 5, nr 121.

Execution of visitation schedule by parents with minor children, as pronounced in divorce Judgement – selected issues

SUMMARY

This paper is an introduction to the issue of parents' visiting schedule of their children if it has been established by a divorce judgement. At the same time, the article characterizes the statutory notions related to the subject, as well as explains the correlations between visitations and parental authority. The considerations, apart from the basic focus on statutory regulations, also include aspects of the actual execution of visitations (within the prescribed scope) in reality, including selected international regulations and disputes taking place in the European Court of Human Rights.

Key words: parents' visitations with their children, divorce judgement, enforcing access to the child

